

I BÖLMƏ. YAŞIL İQTİSADİYYAT VƏ EKOLOGİYA

*Vüsal QASIMLI,
İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya
Mərkəzinin icraçı direktoru, i.e.d., professor,*

*Ramil HÜSEYN
İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya
Mərkəzi, i.e.d.*

YAŞIL İQTİSADİYYAT: QAVRAYIŞ VƏ REALLIQ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - Hazırda dünyanın hər hansı bir ölkəsində “yaşıl iqtisadiyyat” modeli tam qurulmasa da onun tərifini aşağı karbonlu, resurslardan səmərəli istifadə edən və sosial baxımdan inklüziv olan iqtisadiyyat kimi verilir. Bu tərifdən çıxış edərək Azərbaycan iqtisadiyyatının nə qədər yaşıl hesab oluna biləcəyi ilə bağlı araşdırmanın aparılması aktualıq daşıyır. Tədqiqatın da məqsədi Azərbaycanda “yaşıl iqtisadiyyat”ın inkişafının mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyası – Tədqiqatda təhlil, sintez və ümumiləşdirmə metodlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın təbii əhəmiyyəti – Azərbaycanın “yaşıl iqtisadiyyat”a keçid zərurəti ilə bağlı nəzəri-konseptual və praktiki baxışların formalaşdırılmasıdır. Əldə edilmiş nəticələrdən “yaşıl iqtisadiyyat”a keçid problemlərinin tədqiqi zamanı istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri – Araşdırma göstərir ki, obyektiv və subyektiv səbəblərdən hazırkı iqtisadiyyatımızı “yaşıl iqtisadiyyat” adlandırmasaq da ekoloji cəhətdən qırmızı xətt də keçilməmişdir. Azərbaycan “yaşıl iqtisadiyyat”a keçid prosesində daha çox orta mövqedə qərarlaşmış və son illər ölkədə iqlim dəyişikliyinə təsirlərinin azaldılması, “yaşıl iqtisadiyyat”ın təşviqi istiqamətində fəaliyyət dərinləşmişdir. Bununla yanaşı iqlimlə bağlı maliyyələşmə büdcə prosesinə zəif inteqrasiya olunmuşdur və bu sahədəki problemlərin həlli zəruridir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – Tədqiqatda enerji ölkəsi kimi tanınan Azərbaycanın baxış bucağından “yaşıl iqtisadiyyat” paradigması təhlil edilir, onun tələblərinin nə dərəcədə ödənilməsi aşkara çıxarılır. “Yaşıl iqtisadiyyat”a keçidlə bağlı maneələr və imkanlar araşdırılır, problemlərin həlli ilə bağlı əsaslandırılmış təkliflər irəli sürülür.

Açar sözlər: *Azərbaycan, yaşıl iqtisadiyyat, yaşıl enerji zonası, bərapolunan enerji mənbələri, iqlim dəyişikliyi*

Giriş

İqtisadiyyat qeyri-məhdud tələbatı ödəmək üçün təbiətin məhdud resurslarından istifadə edir. İqtisadiyyatın təbiətdə izləri çoxaldıqca, təbiətin diktəsi də artır. Təbiətlə mübarizənin perspektivi olmadığından, 4-cü sənaye inqilabı şəraitində və 5-ci sənaye inqilabına hazırlaşarkən iqtisadiyyat təbiətin yaşıl rəngini alır və “yaşıl iqtisadiyyat” adlanır. Doğrudur, iqtisadi ədəbiyyatların təhlilindən aydın olur ki, hələ dünyanın hər hansı bir ölkəsində “yaşıl iqtisadiyyat” modeli tam olaraq qurulmayıb. BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı “yaşıl iqtisadiyyat” anlayışını aşağı karbonlu, resurslardan səmərəli istifadə edən və sosial baxımdan inklüziv olan iqtisadiyyat növü kimi tərif edir. “Yaşıl iqtisadiyyat”da məşğulluğun və gəlirin artımı üçün dövlət və özəl sərmayələr karbon

emissiyasının və çirklənmənin azaldılmasına, enerji və resurs səmərəliliyinin artırılmasına, bio-müxtəlifliyin və ekosistem xidmətlərinin itirilməsinin qarşısının alınmasına imkan verən sahələrə yönəldilir. Ən müxtəlif yanaşmaları ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, “yaşıl iqtisadiyyat” a doğru üç istiqamətdə irəliləmək olar: tənzimləyici çərçivə, biznes model və ictimai şüur. Həmçinin “yaşıl iqtisadiyyat” anlayışı ilə yanaşı “yaşıl inkişaf” və “yaşıl iş yerləri” terminlərinin ümumi qəbul edilmiş tərifləri yoxdur. İnküziv “yaşıl iqtisadiyyat” insanların rifahını yaxşılaşdıran və ekoloji riskləri azaldaraq sosial bərabərliyin qurulmasına xidmət edən bir iqtisadiyyatdır.

ABŞ prezidenti Ruzveltin XX əsrin 30-cu illərində böhranla mübarizədə sosial-iqtisadi islahatları ehtiva edən “Yeni siyasət” (New Deal) kursuna uyğun olaraq hazırda “Yeni Yaşıl Siyasət” (Green New Deal) konsepsiyası irəli sürülür. “Yeni Yaşıl Siyasət” iqlim dəyişikliyi ilə mübarizəni hədəfləyən dövlət siyasətini ehtiva etməklə, iş yerlərinin yaradılması və iqtisadi bərabərsizliyin aradan qaldırılmasını nəzərdə tutur. Qlobal liderlər iqlim probleminin ağırlığını dərk etsələr də, fəaliyyətlərində arzuolunan nəticəni ortaya qoya bilmirlər. Qlazqoda keçirilən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişikliyi Konfransı (COP26) məyusluq yaratdı: Bir tərəfdə “xalis sıfır” emissiya barədə qlobal səviyyədə vədlər və digər tərəfdə isə milli səviyyələrdə qısamüddətli maraqlar toqquşur. Paris Anlaşması çərçivəsində hökumətlərin qlobal istiləşməni 1,5°C azaltması ilə bağlı öhdəliyin yerinə yetirilməsi inandırıcı görünür. COVID-19 qapanmaları hesabına karbon emissiyasının azalması isə müvəqqəti xarakter daşıyır. Azərbaycan da öz növbəsində 2030-cu ilə qədər ümumi enerji istehsalı gücündə bərpa olunan enerjinin payını indiki 17%-dən 30%-ə çatdırmağı hədəfləyib.

Bu məqalədə “yaşıl iqtisadiyyat” paradigması enerji ölkəsi kimi tanınan Azərbaycanın baxış bucağından təhlil edilir. Məqalədə Azərbaycanda “yaşıl iqtisadiyyat”ın tələblərinin nə dərəcədə ödənildiyi araşdırılır, “yaşıl iqtisadiyyat” a keçidlə bağlı maneələr və imkanlar təhlil edilir.

“Yaşıl iqtisadiyyat”: ideyadan reallığa doğru

1989-cu ildə ilk dəfə Böyük Britaniya hökuməti üçün hazırlanan hesabatda bir qrup iqtisadçı tərəfindən istifadə olunan “yaşıl iqtisadiyyat” termini hazırda qlobal səviyyədə bəşəriyyətin inkişafının ana xətlərindən birini ifadə edir. İdeyanın sonrakı inkişaf mərhələsində - 2008-ci ilin qlobal böhranı zamanı “yaşıl stimül” paketi termini ortaya atıldı və BMT-nin Ətraf Mühit Proqramı [24] “Yaşıl iqtisadiyyat təşəbbüsü” ilə çıxış etdi. İqlim dəyişikliyinə “nəfəsi hiss olunduqca” yaşıl iqtisadiyyat anlayışı da mövqelərini möhkəmləndirir. Hazırda yaşıl iqtisadiyyat termininin ümumi qəbul edilmiş tərfi olmasa da, bu ifadə altında ekoloji tarazlığı pozmadan hamı üçün daha yaxşı həyat keyfiyyətini təmin edən davamlı iqtisadiyyat başa düşülür.

“Yaşıl iqtisadiyyat” konsepsiyasının məntiqi davamı olan “yaşıl artım” ifadəsi isə Asiya və Sakit Okean hövzəsində yaranıb. 2005-ci ilin martında Seulda keçirilən Ətraf Mühit və İnkişaf üzrə Beşinci Nazirlər Konfransında (MCED) Asiya və Sakit Okean hövzəsindən 52 Hökumət və digər maraqlı tərəflər davamlı inkişaf ritorikasından kənara çıxmağa və “yaşıl artım” konsepsiyasını qəbul etməyə razılaşdılar. UNESCAP-ın [25] regional təşəbbüsünə çevrilmiş yaşıl artım konsepsiyası Minilliyin İnkişafı Məqsədləri çərçivəsində davamlı inkişafı hədəfləyən strategiya kimi qəbul olunmuşdur. Burada əsas qayə iqtisadi artım və ətraf mühitin qorunması arasında harmonik yanaşmanı təmin etməkdən ibarətdir.

Ədəbiyyatlarda “yaşıl artım” ifadəsi ətraf mühitlə əlaqəli məhsul və xidmətləri təqdim edən sahələrdəki artımı təsvir etmək üçün istifadə edilir. Belə sahələrdəki iş yerləri barədə də “yaşıl iş” ifadəsi işlədilir. Amma ortaq fikirdən biri ondan ibarətdir ki, “yaşıl iqtisadiyyat” insan mərkəzlidir və bütün insanların rifahının yaxşılaşdırılmasına xidmət edir. “Yaşıl iqtisadiyyat” paradigmasına zidd olan qəhvəyi iqtisadiyyat termini, resursların daha çox istifadəsi, aşağı enerji səmərəliliyi, dayanıqlı olmayan enerji qaynaqlarından asılılıq və yüksək dərəcədə iqlim riskinə əsaslanır [20].

“Yaşıl iqtisadiyyat” şəraitində ətraf mühit, sosial və idarəetmə (ƏSİ) (Environmental, social, and governance) meyarları sosial məsuliyyətli investorlar üçün əsas yanaşma tərzidir. ƏSİ əsasında şirkət təbiətin mühafizəçisi kimi qəbul edilir, əməkdaşlar, təchizatçılar, müştərilər və icma ilə

münasibətlər tənzimlənilir, eyni zamanda, şirkətin hesabatlılığı və şəffaflığı təmin olunur. Bu mənada ƏSİ “yaşıl iqtisadiyyat” və steykholder kapitalizmi arasında bir bağlantı vardır. ƏSİ-nin bir dəyər olaraq qəbul edilməsi iqtisadiyyatın bütün mərhələlərində - istehsal, bölgü, mübadilə və istehlak zamanı eyni yanaşmanı təmin edir. Hətta ƏSİ əsasında sosial məsuliyyətli sərmayə və Davamlılığa Təsir üçün İnvestisiya (IFSI) kimi anlayışlar yaranmışdır. Yeni maliyyə mexanizmlərinə əlavə olaraq, investorlar getdikcə daha çox ətraf mühit və sosial idarəetmə risklərinin açıqlanmasına can atırlar və investisiyaların ƏSİ məqsədlərinə uyğun olub-olmamasını kəmiyyətcə qiymətləndirmək üçün addımlar atırlar. Belə yanaşma təmiz enerji infrastrukturuna özəl investisiyaları təşviq edir və emissiyaların azaldılması üzrə sənaye miqyasında əməkdaşlığa zəmin yaradır. Bu mənada dövlət siyasəti özəl kapitalın təşviqində mühüm rol oynayır. Çünki dövlət siyasətində və bazarda qeyri-müəyyənlik xərcləri artırır və səmərəliliyi azaldır. Dövlət yaratdığı tənzimləyici çərçivədə kapitalla çıxışın asanlaşdırılması və bu cür layihələrin risklərinin aradan qaldırılmasına çalışır. Dövlət həm də rəqabəti artırmaq üçün hərrac kimi bazar mexanizmlərindən istifadə edir, eyni zamanda innovasiyalara təkan verir və xərclərin azaldılmasını həyata keçirir. Dövlət-özəl tərəfdaşlığı özəl biznesin yaşıl iqtisadi artıma töhfə verməsi üçün daha bir alətdir: bu halda özəl sektor üçün risklər aradan qaldırılır, təşviqlər verilir və ən əsası siyasət zəmanətləri təmin olunur. Yalnız iqtisadi artım və ətraf mühitlə bağlı məqsədlərin “barışdırılması” hesabına davamlı inkişaf təmin edilə bilər.

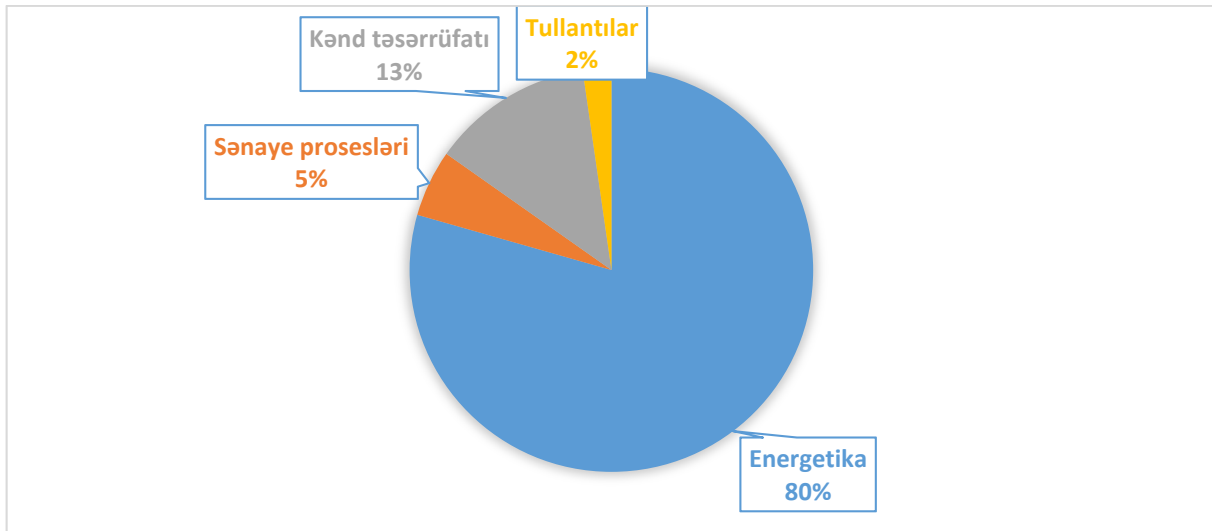
Azərbaycanda “yaşıl iqtisadiyyat”ın inkişaf istiqamətləri

Son illər Azərbaycanda “yaşıl iqtisadiyyat”ın inkişafı istiqamətində bir sıra təşəbbüslər uğurla reallaşdırılmışdır. Hazırda da dayanıqlı inkişafın mühüm bir komponenti olaraq “yaşıl iqtisadiyyat”ın formalaşdırılması istiqamətində siyasət həyata keçirilir və “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” adlı sənəddə də ölkəmizdə “yaşıl iqtisadiyyat”ın inkişafı mühüm məsələ kimi önə çəkilir. Milli Prioritetlərdə növbəti onillikdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının beş milli prioritet üzrə reallaşdırılması hədəflənir. Bunlardan biri təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsidir [2]. Bu prioritet çərçivəsində global iqlim dəyişikliklərinin miqyasını nəzərə alaraq ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqinə əhəmiyyətli yer verilməsi, təmiz enerji mənbələrindən istifadə, tullantıların təkrar emalı və çirklənmiş ərazilərin bərpaasının təşviq edilməsi məsələləri əksini tapmışdır. Sözügedən prioritet daxilində iki məqsədin - yüksək keyfiyyətli ekoloji mühit və yaşıl enerji məkanı - effektiv reallaşdırılmasına nail olunmaq hədəflənir.

Bu baxımdan respublikada bərpaolunan enerji istehsalına diqqətin artırılması, 2022-ci ilin ilk 3 ayı ərzində Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının “ACWA Power” şirkəti tərəfindən Azərbaycanda 240 MVt gücündə “Xızı-Abşeron” Külək Elektrik Stansiyasının, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin “Masdar” şirkəti tərəfindən Azərbaycanda 230 MVt gücündə Qaradağ Günəş Elektrik Stansiyasının təməlinin qoyulması xüsusi qeyd olunmalıdır. Azərbaycanda bərpaolunan enerji istehsalının artırılmasının “yaşıl iqtisadiyyat”ın inkişafına böyük töhfəsinin olacağı şübhəsizdir. Təkcə “Masdar” şirkəti tərəfindən tikiləcək günəş elektrik stansiyası, təxminən, ildə 500 milyon kVt-saat elektrik enerjisinin istehsalına, 110 milyon kub metr təbii qaza qənaət edilməsinə, 200 min ton karbon emissiyasının azaldılmasına yol açacaqdır. 2030-cu ilə qədər nəzərdə tutulan 1500 MVt gücündə BOEM layihələrinin istifadəyə verilməsi isə əlavə olaraq ildə 1,5 milyon tondan çox emissiyaların atmosfərə atılmasının qarşısını alacaqdır [21].

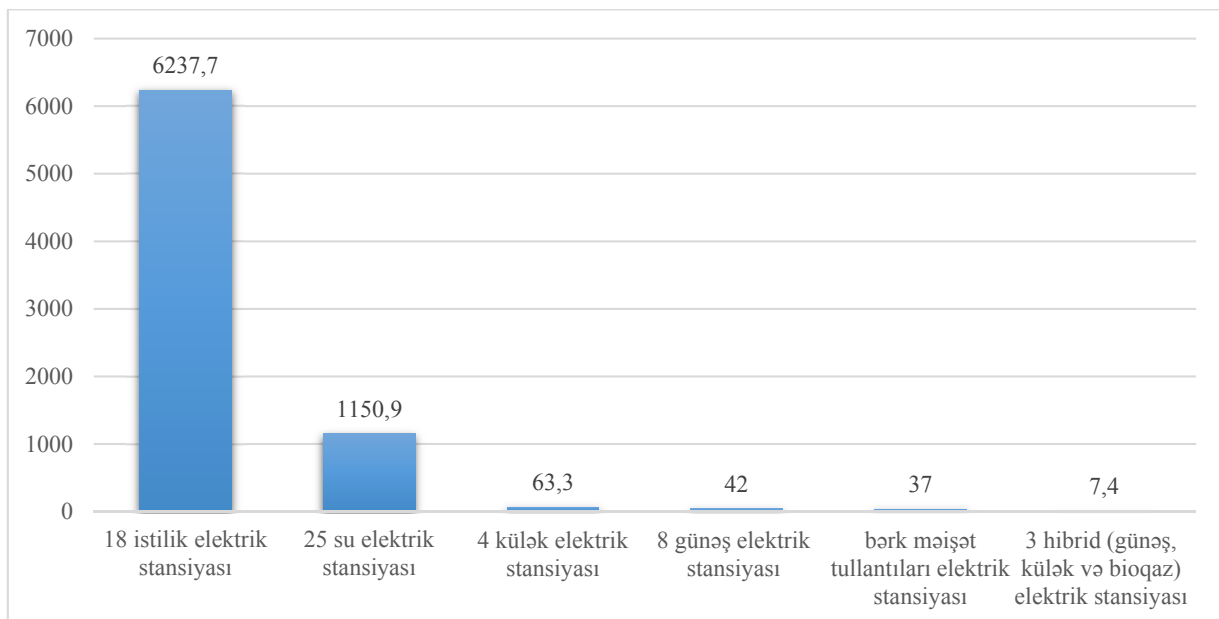
Doğrudur, “yaşıl iqtisadiyyat”ın formalaşması üçün təkcə bərpaolunan enerji istehsalının artırılması və bu sahəyə fokuslaşmaq yetərli deyil. “Yaşıl iqtisadiyyat”ın tələblərinə görə bütün sektorlar - energetika, sənaye, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat və s. aşağı karbonlu olmalı, istixana qazlarının emissiyasının məhdudlaşdırılmasını nəzərdə tutmalı, bərpa olunan enerji növlərinin inkişafına və ekosistemin qorunmasına xidmət etməlidir. Ancaq Azərbaycanda sahələr üzrə istilik effekti yaradan qazların atılmasını təhlil edəndə aydın olur ki, bu sahədə hələ görüləsi çox iş var və xüsusən də istilik effekti yaradan qazların atılmasında 80 faizlik paya sahib olan energetika sektorunun aşağı karbonlu olması üçün fəaliyyətin dərinləşdirilməsi zəruridir.

Qrafikdən də görüldüyü kimi, 2019-cu ildə energetika sektorunda 49 milyon ton, sənaye proseslərində 3,3 milyon ton, kənd təsərrüfatı sektorunda 8 milyon ton, tullantılar sektorunda isə 1,4 milyon ton CO₂ ekvivalentində atılma yaranır. 1990-cı illə müqayisədə energetika sektoru üzrə atılmalar 23,3 faiz, tullantılar üzrə 17,6 faiz azalmış, kənd təsərrüfatı sektoru üzrə 27 faiz, sənaye prosesləri üzrə isə 2,4 dəfə artmışdır. İstilik effekti yaradan qazların atılmasında energetika sektorunun payı çox olduğu üçün qlobal miqyasda da bərpa olunan enerji mənbələrindən və elektromobillərdən istifadənin təşviqini özündə ehtiva edən meyillər genişlənməkdədir.

Qrafik 1. 2019-cu ildə sahələr üzrə istilik effekti yaradan qazların atılması [22].

Məlumat üçün bildirək ki, 2021-ci ildə Azərbaycanın ümumi elektrik enerjisi istehsalı gücü 7538,4 MVt təşkil etmişdir. Elektroenergetika sistemində ümumi gücü 6237,7 MVt olan 18 istilik - elektrik stansiyası, ümumi gücü 1150,9 MVt olan 25 su- elektrik stansiyası, 37 MVt gücündə bərk məişət tullantıları elektrik stansiyası, 63,3 MVt gücündə 4 külək elektrik stansiyası, ümumi gücü 42 MVt olan 8 günəş elektrik stansiyası və ümumi gücü 7,4 MVt olan 3 hibrid (*günəş, külək və bioqaz*) elektrik stansiyası fəaliyyət göstərir [21].

Qrafik 2. 2021-ci ildə Azərbaycanın ümumi elektrik enerjisi istehsalı gücü, MVt[21].

Qrafikdən də göründüyü kimi, su - elektrik stansiyaları daxil olmaqla bərpaolunan enerji mənbələri üzrə elektrik stansiyalarının gücü 1300,7 MVt-dır ki, bu da ümumi gücün, təxminən 17,3%-ni təşkil edir.

Azərbaycan Bərpaolunan Enerji Mənbələri Dövlət Agentliyinin məlumatına görə, 2023-cü ilədək bərpaolunan enerji mənbələri sayəsində Azərbaycanın ümumi enerji istehsalı gücünə əlavə 440 MVt, 2023-2025-ci illərdə 460 MVt, 2026-2030-cu illərdə isə 600 MVt əlavə olunacaqdır. Xatırladaq ki, 2022-ci ildə bərpaolunan enerjinin Azərbaycanın ümumi enerji istehsalındakı payının 22%-dək çatdırılması planlaşdırılır [23]. Ümumiyyətlə, 2025-ci ildə isə 28,3 milyard kVt/st elektrik enerjisinin istehsalı və 24,3 milyard kVt/st elektrik enerjisinin istehlakı proqnozlaşdırılır. Görülən tədbirlər nəticəsində ölkədə elektrik enerjisinin istehsalının artması ilə yanaşı 2010-2020-ci illərdə 1 kVt/st elektrik enerjisinin buraxılışına sərf edilən şərti yanacaqın miqdarının 318 qramdan 263 qrama qədər azaldılmasına səbəb olmuşdur.

Azərbaycan Konstitusiyasına əsasən [1] dövlət ekoloji tarazlığın saxlanılmasına təminat verir, bazar münasibətləri əsasında sosial yönümlü iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaradır. Yəni ölkənin əsas qanununda “yaşıl iqtisadiyyat”a keçidlə bağlı hər hansı bir məhdudlaşdırıcı müddəə yoxdur. Eyni zamanda “yaşıl iqtisadiyyat”ın inkişafı istiqamətində xüsusən də qanunvericilikdə boşluqlar aradan qaldırılır, institusional islahatlar aparılır, texnologiyaların inkişafı ilə bağlı fəaliyyət dərinləşdirilir. Ölkədə qəbul edilən inkişaf konsepsiyaları [3; 4], strateji yol xəritələri[5; 6; 7] və dövlət proqramları [8; 9] “yaşıl iqtisadiyyat”ın inkişafını təşviq edir.

Qeyd edək ki, “yaşıl iqtisadiyyat”ın inkişafı ilə bağlı mövcud olan potensialın reallaşdırılması istiqamətində dövlətin dəstəyi yeni imkanlar açır. Xüsusən də Azərbaycanda qanunvericilik sahəsində müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq [10; 11; 13], “yaşıl iqtisadiyyat”ın inkişafı təşviqinə yönəlmiş islahatlar aparılır, dekarbonlaşma istiqamətində vacib addımlar atılır.

2021-ci ildə “yaşıl iqtisadiyyatı” təşviq edən addımlardan biri də Vergi Məcəlləsinə edilən dəyişiklikdir. Bu dəyişikliyə əsasən istehsal tarixi 3 ildən və mühərrikin həcmi 2500 kubsantimetrdən çox olmayan hibrid avtomobillərin idxalı və satışının, habelə elektrik mühərriki ilə işləyən avtomobillər üçün ikinci və üçüncü səviyyə elektrik enerji doldurucularının idxalı 2022-ci il yanvarın 1-dən 3 il müddətinə ƏDV-dən azad edilmişdir[12].

Azərbaycan Respublikasının sıfır karbon emissiyasına keçid ilə əlaqədar hazırlıq səviyyəsinə gəldikdə isə, artıq 2050-ci ilə kimi olan müddəti əhatə edən Aşağı Karbonlu İnkişaf Strategiyasının layihəsi hazırlanmış və rəy üçün müvafiq qurumlara təqdim edilmişdir.

Qeyd edək ki, 2017-ci ildə Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən “Yaşıl iqtisadiyyat” üzrə məlumat bazası yaradılmış və müvafiq məlumatlar komitənin internet sahifəsində yerləşdirilmişdir.

Qarşıdakı müddətdə Azərbaycanda ekoloji sivilizasiyanın əsas komponenti olaraq - yaşıl əmək fəaliyyəti, yaşıl təfəkkür və yaşıl həyat tərzini təşviq olunmalıdır. Ətraf mühit problemlərinin əhəmiyyətinin qabardılması və ictimai təşəbbüslərin dəstəklənməsi yaşıl inkişafın perspektivlərini müəyyənləşdirir [20, s. 43]. Ümumiyyətlə, bir məqamı nəzərdə saxlayaq ki, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində də yaşıl inkişafın təşviqində əsas rol hökumətlərin üzərinə düşür. Hökumətlər müxtəlif alətləri vasitəsilə daha yaşıl istehsalı təşviq edir, yeni texnologiyaların işlənilməsinə və istifadəsinə dəstəkləyir. Eyni zamanda özəl sektor və QHT-lər də bu prosesdə aktiv rol alırlar. Azərbaycanda da özəl sektorun və QHT-lərin “yaşıl iqtisadiyyat”ın təşviqi yönündəki tədbirlərdə rol aldıkları görünməkdədir.

“Yaşıl iqtisadiyyat”a keçid baxımından Azərbaycanda 2050-ci ilə qədər əlavə könüllü öhdəlik kimi emissiyaların 40 faizədək azaldılması və işğaldan azad edilmiş ərazilərdə “netto sıfır emissiya” zonasının yaradılmasının hədəflənməsi [19] də müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Yəni 2050-ci ilə kimi işğaldan azad olunan ərazilərimiz yaşıl enerji zonasına çevriləcəkdir.

İşğaldan azad olunan ərazilərin yaşıl enerji zonasına çevrilməsi imkanları

Azərbaycan Hökuməti işğaldan azad olunan ərazilərimizi yaşıl enerji zonasına çevirməyi hədəfləyir və bu istiqamətdə konkret addımlar atılır. Bildiyimiz kimi, “Yaşıl Enerji Zonası” ifadəsi ancaq bərpaolunan enerji mənbələrindən enerji istehsal edən yerlər barədə işlədilmir. Bu ifadənin

əhatə dairəsi genişdir və özündə həm də ekoloji təmiz nəqliyyat vasitələrinin təşviqi, yaşıl məşğulluğun təmini, resurslardan səmərəli istifadə kimi çoxşaxəli məsələləri birləşdirir. Onun üçün də işğaldan azad olunan ərazilərimizin yaşıl enerji zonasına çevrilməsi üçün kompleks tədbirlər görülür, “smart-city” (“ağıllı şəhər”), “smart-village” (“ağıllı kənd”) konsepsiyası əsasında kəndlərin və şəhərlərin inşasına başlanılır, ərazidə yaradılacaq sənaye müəssisələrinin “yaşıl iqtisadiyyat”a töhfə verməsinə xüsusi diqqət yetirilir, günəş və külək enerjisindən istifadə imkanları araşdırılır və, həmçinin Cəbrayıl və Zəngilan rayonlarının ərazisində 240 meqavatlıq Günəş Elektrik Stansiyası tikilməsi planlaşdırılır [16].

Qeyd edək ki, azad olunmuş ərazilərin təsdiqlənmiş potensialı 7200 meqavat günəş və 2000 meqavat külək enerjisi təşkil edir. Hesablamalara görə günəş və külək enerji növlərinin istehsalı təxminən 10 min meqavata çata bilər [17]. Xüsusən də Günəş enerjisi potensialı Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan və Qubadlıda, külək enerjisi potensialı isə Laçın və Kəlbəcər dağlıq ərazilərində müşahidə olunur. Regionun Tərtərçay, Bazarçay, Həkəriçay kimi əsas çayları və digər kiçik çayları böyük hidroenerji potensialına malikdir. Həmçinin, ilkin təhlillərə əsasən Kəlbəcərdə 3093 m³ /gün, Şuşada isə 412 m³ /gün termal su ehtiyatlarının mövcud olması ehtimal edilir [21]

İşğaldan azad olunan ərazilərdə kifayət qədər alternativ enerji mənbələrinin mövcudluğunu nəzərə alaraq oranın “yaşıl enerji” zonasına çevrilməsinin hədəflənməsi vaxtında verilən doğru qərarlardır. Şübhəsiz ki, qarşıdakı müddətdə işğaldan azad olunan ərazilərin “yaşıl enerji” zonasına çevrilməsi üçün dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlə yanaşı, yerli şirkətlərin rolunun artırılması, o cümlədən xarici investorların bu işlərə cəlb edilməsi də vacibdir. Məhz BP şirkətinin bu prosesdə yer almasını bəyan etməsi digər xarici investorlar üçün də stimula ola bilər.

“Yaşıl Enerji Zonası”nın yaradılmasına töhfə verəcək digər bir layihə isə Kəlbəcər və Laçın rayonlarında külək elektrik stansiyalarının tikilməsi ilə bağlıdır. Artıq bu layihə ilə xarici şirkətlər maraqlanırlar. İlkin hesablamalar göstərir ki, qeyd edilən ərazidə 100 MVt-dək gücdə külək elektrik stansiyasının tikilməsi perspektivlidir.

Həmçinin “Xudafərin”, “Qız Qalası” hidroqovşaqları və su - elektrik stansiyaları layihələrinin icrası da uğurla davam edir. Ümumi qoyuluş gücü 200 MVt olan “Xudafərin” və 80 MVt gücündə “Qız Qalası” su - elektrik stansiyalarının inşasının 2024-cü ilədək tamamlanması planlaşdırılır.

Azərbaycanın işğaldan azad edilən ərazilərinin yaşıl enerji zonasına çevrilməsi ölkəmizdə “yaşıl iqtisadiyyat”ın inkişafına töhfə verəcəkdir. Nəzərə alaraq ki, işğaldan azad olunan ərazilərdə mövcud olan bütün infrastruktur düşmən tərəfindən dağıdılmışdır. Hazırda həmin ərazilərdə infrastrukturun bərpası da “yaşıl iqtisadiyyat” prinsiplərinə əsasən həyata keçirilir, yeni salınan şəhər və kəndlərdə, sənaye zonalarında ekoloji normaların gözlənilməsi prioritetdir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə “netto sıfır emissiya” zonasının yaradılmasının rəsmən bəyan edilməsi də bunun göstəricisidir. Qənaətimizcə, qarşıdakı illərdə işğaldan azad olunan ərazilərimiz “yaşıl iqtisadiyyat” prinsipləri ilə inkişaf edən məkanlardan biri olacaqdır.

Nəticə

Yekun olaraq qeyd edə bilərik ki, hazırkı obyektiv və subyektiv səbəblərdən ölkəmizin iqtisadiyyatını “yaşıl iqtisadiyyat” adlandırmasaq da, ekoloji cəhətdən qırmızı xətt də keçilməmişdir. Azərbaycan daha çox orta mövqedə qərarlaşmış və “yaşıl iqtisadiyyat”ın inkişafı yönündə müəyyən tədbirlər həyata keçirən ölkələrlə eyni sırada irəliləyir. Azərbaycanda hökumətin “yaşıl iqtisadiyyat”ı təşviq etmək üçün bir çox təşəbbüslərin olması isə yaxın gələcəkdə ölkəmizin mövqeyinin daha da yaxşılaşmasına xidmət edəcəkdir. Nəzərə alaraq ki, iqtisadi sistemin fəaliyyət göstərdiyi bütün sahələrdə yaşıl prinsiplərin tətbiqi həyati əhəmiyyət daşıyır. “Yaşıl iqtisadiyyat” konsepsiyası iqtisadi ekspansiyanın artımı nəticəsində yaranan ekoloji gərginlikdən tutmuş, ümumbəşəri davamlı inkişaf məqsədlərinə qədər bir çox məsələlərin həllində bizə imkanlar yaradır.

Azərbaycanın da növbəti onillikdə sosial-iqtisadi inkişafına dair beş Milli Prioritetdən birinin məhz təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi olması həm də onu göstərir ki, Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgəsinin “Yaşıl enerji zonası”na çevrilməsi ilə bağlı nəhəng layihələr icra olunacaqdır.

İşğaldan azad olunan ərazilərin yaşıl enerji zonasına çevrilməsi ölkəmizdə “yaşıl iqtisadiyyat”ın inkişafına böyük təkan verəcəkdir.

Araşdırma göstərir ki, ətraf mühitin qorunması və “yaşıl iqtisadiyyat”ın dəstəklənməsi çətininin altında digər sektorlar kimi maliyyə sektoru da böyük potensiala malikdir. Lakin yaşıl maliyyə-ləşmənin inkişafı üçün bir çox problemlərin həllini tapması mütləqdir. Həmçinin iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə əhəmiyyətli maliyyə resurslarının və dayanıqlı maliyyə-ləşmə çərçivəsinin olmasını tələb edir. Azərbaycanda son illər ərzində iqlim dəyişikliyi ilə bağlı müəyyən statistik məlumat bazası formalaşdırılsa da, iqlimlə bağlı maliyyə-ləşmə büdcə prosesinə zəif inteqrasiya olunmuşdur.

Araşdırmamız göstərir ki, dünya miqyasında yaşıl inkişafın təşviqində əsas rolü hökumətlər oynayır. Hökumətlər iqtisadi və digər siyasət alətləri vasitəsilə daha yaşıl istehsalı və istehlakı stimullaşdıran şərait yaradır, bu sahədə əməkdaşlığı təşviq edir və yaxşı təcrübələrin mübadiləsini dəstəkləyir. Xüsusən də hökumətlər yeni texnologiya və innovasiyaların inkişafı və istifadəsini təşviq etməklə yaşıl inkişafa töhfə verir. Qarşıdakı müddətdə Azərbaycan hökuməti də yaşıl inkişafın təşviqi yönündə fəaliyyətini dərinləşdirməlidir. Eyni zamanda özəl sektor və QHT-lərin də bu istiqamətdə görülən işlərdə aktiv rol alması müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. 26 sentyabr 2016-cı il dəyişiklikləri nəzərə alınmaqla – <http://e-qanun.az/framework/897>
2. “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli 2469 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. - <https://e-qanun.az/framework/46813>
3. Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası. Bakı: 23 may 2007-ci il.
4. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli 800 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. - <http://e-qanun.az/framework/25029>
5. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli 1138 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. - <http://e-qanun.az/framework/34254>
6. Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli 1138 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. - <http://e-qanun.az/framework/34254>
7. Azərbaycan Respublikasında kommunal xidmətlərin (elektrik və istilik enerjisi, su və qaz) inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli 1138 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. - <http://e-qanun.az/framework/34254>
8. “Azərbaycan Respublikasında alternativ və bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunması üzrə Dövlət Proqramı”. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 21 oktyabr tarixli 462 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir - <http://e-qanun.az/framework/5796>
9. Azərbaycan Respublikasında ekoloji cəhətdən dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafa dair milli proqram. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2003-cü il 18 fevral tarixli 1152 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. <https://e-qanun.az/framework/1975>
10. “Elektrik enerjisi istehsalında bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 31 may 2021-ci il. № 339-VIQ. <http://e-qanun.az/framework/47842>
11. “Enerji resurslarından səmərəli istifadə və enerji effektivliyi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 9 iyul 2021-ci il. № 359-VIQ. <http://www.e-qanun.az/framework/48129>
12. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı: 2000. <https://www.e-qanun.az/framework/46948>

13. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 8 iyun 1999-cu il. <https://e-qanun.az/framework/3852>
14. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi. Ortamüddətli Büdcə Çərçivəsi (2022-2025). Bakı: - 2021, -53 s.
15. Aşqabadda İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının XV Zirvə Toplantısı keçirilib. Aşqabad, 28 noyabr 2021.
https://azertag.az/xeber/Asqabadda_Iqtisadi_Amekdasliq_Teskilatinin_XV_Zirve_Toplantisi_kechirilib_Azerbaycan_Prezidenti_Ilham_Aliyev_toplantida_istirak_edib_YENI_LANIB_4_VIDEO-1937396
16. Prezident İlham Əliyev Cəbrayıl ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşüb, Memorial Kompleksin və şəhərin bərpasının təməl daşını qoyub. Cəbrayıl, 05.10.2021.
https://azertag.az/xeber/Prezident_Ilham_Aliyev_Cebrayil_ictimaiyyetinin_numayendeleri_ile_gorusub_Memorial_Kompleksin_ve_seherin_berpasinin_temel_dasini_qoyub-1893459
17. Prezident İlham Əliyev Qaradağ Günəş Elektrik Stansiyasının təməlqoyma mərasimində iştirak edib. Bakı:15.03.2022.
https://azertag.az/xeber/Prezident_Ilham_Aliyev_Qaradag_Gunes_Elektrik_Stansiyasinin_temelqoyma_merasiminde_istirak_edib_YENILANIB_2_VIDEO_-2053529
18. Həsənov, R.B. Azərbaycanda İqlim Dəyişikliyi üzrə Maliyyələşmə Çərçivəsinin tətbiqi və “yaşıl büdcə”yə keçid. AMEA-nın Xəbərləri. İqtisadiyyat seriyası 2021 (mart-aprel), səh. 220-233. http://economics.com.az/images/fotos/xeberler_pdf/2_2021/25.Reshad.pdf
19. İqlim Konfransında 40-dan çox ölkə kömürdən istifadəni dayandırmağı vəd edib. Qlazqo, 4 noyabr, 2021. https://azertag.az/xeber/Iqlim_Konfransinda_40_dan_chox_olke_komurden_istifadeni_dayandirmagi_ved_edib-1917278
20. Qasımlı, V.Ə. Yaşıl inkişaf: enerji səmərəliliyi və alternativ mənbələr. / V.Qasımlı, Z. Vəliyev, M.Hümbətov, Ş.Hacıyev, G.Nəsibova // Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Strateji Araşdırmalar Mərkəzi. Bakı: 2014, 144 s.
21. Şahbazov, P.O. Azərbaycan energetikasının yeni dövrü Qarabağ və Şərqi Zəngəzurdan başlayır. “Respublika” qəzeti 20 oktyabr 2021-ci il. № 226 (7122). səh.5-6.
22. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Ətraf mühitin mühafizəsi. <https://www.stat.gov.az/source/environment/>
23. Bərpa olunan enerji 2030-cu ilədək Azərbaycanın ümumi enerji istehsalına 1 500 MVt əlavə edəcək. https://apa.az/az/xeber/senaye-ve-energetika/berpa-olunan-enerji-2030-cu-iledek-azerbaycanin-umumi-enerji-istehsalina-1-500-mvt-elaveedecek_675739 (İstinad. 06.06.2022)
24. UN Environment Programme. <https://www.unep.org/>
25. United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. <https://www.unescap.org/>

*проф.д-р Вусал Гасымлы,
Исполнительный директор Центра анализа экономических
реформ и коммуникаций*

*д.э.н. Рамиль Гусейн
Центра анализа экономических
реформ и коммуникаций*

Зеленая экономика: восприятие и реальность

Резюме

Цель исследования – модель “зеленой экономики” еще не устоялась до конца ни в одной стране мира, тем не менее ее определение дается как низкоуглеродной, ресурсоэффективной и социально инклюзивной экономики. Исходя из этого определения, исследование

направлено на изучение того, насколько экономика Азербайджана подходит под концепцию “зеленой”. Задачей исследования является оценка нынешнего состояния “зеленой экономики” в Азербайджане и определение направлений для развития.

Методология исследования – заключается в экономических методах: научной абстракции, анализе, синтезе и обобщении.

Практическое значение исследования – практическое значение исследования заключается в формировании теоретико-концептуальных и практических взглядов на необходимость перехода Азербайджана к “зеленой экономике”. Полученные результаты можно быть использованы при изучении проблем перехода к “зеленой экономике”.

Результаты исследования – не смотря на то, что по объективным и субъективным причинам нынешнее состояние экономики Азербайджана не подпадает под концептуальные рамки «зеленой, она не пересекла экологическую красную черту. В процессе перехода к “зеленой экономике” Азербайджан занял более умеренную позицию, и в последние годы страна углубила свои усилия по уменьшению последствий изменения климата и продвижению “зеленой политики”. В то же время финансирование деятельности, связанной с решением проблем изменения климата слабо интегрировано в бюджетный процесс, и проблемы в этой области требуют решения.

Оригинальность и научная новизна исследования – в исследовании анализируется парадигма «зеленой экономики» с точки зрения Азербайджана, известного как энергетическая страна, и выявляется степень выполнения ее требований. Изучаются препятствия и возможности перехода к «зеленой экономике», вносятся обоснованные предложения по решению проблем.

Ключевые слова: Азербайджан, зеленая экономика, зона зеленой энергии, возобновляемые источники энергии, изменение климата.

*prof. Dr. Vusal Gasimli,
Executive Director of the Center for Analysis of Economic
Reforms and Communication,*

*Dr. Ramil Huseyn
The Center for Analysis of Economic
Reforms and Communication*

Green Economy: Perception and Reality

Summary

The purpose of the study - The “green economy” model has not yet fully been established in any country around the world, nevertheless, its definition is given as a low-carbon, resource-efficient, and socially inclusive economy. Based on this definition, the study focuses on the research of to what extent the economy of Azerbaijan is suitable for the concept of “green economy”. The purpose of the study is to assess the current state of development of the “green economy” in Azerbaijan and identify areas for development.

Research methodology – scientific abstraction, analysis, synthesis and generalization methods are used in the conduct of this research study.

The practical significance of the research – the practical importance of the study is the formation of theoretical-conceptual and practical views on the need for Azerbaijan's transition to the “green economy”. The obtained results can be referred in the study of the problems of transition to the “green economy”.

Results of the research - The study illustrates that although the current state of the economy in Azerbaijan does not fall under the conceptual framework of “green economy” for objective and

subjective reasons, the economy has not crossed the ecological red line, as well. In the process of transition to the “green economy”, Azerbaijan has taken a more moderate position, and the country has deepened its efforts to reduce the effects of climate change and promote the “green economy” in the recent years. Simultaneously, climate finance is poorly integrated into the budget process, and problems in this area need to be addressed.

Originality and scientific implications of the research – The study analyzes the “green economy” paradigm from the point of view of Azerbaijan, which is known as an energy country, and reveals the extent to which its requirements are met. Obstacles and opportunities for the transition to a “green economy” are being explored, and well-founded proposals are being made to address the problems.

Key words: *Azerbaijan, green economy, green energy zone, renewable energy sources, climate change*